

YOSHLARNING KEKSA YOSHDAGILARGA INSONPARVARLIK MUNOSABATTA BO'LISHI

Allaniyazova Ramuza Kadirniyazovna

stajyor - o'qituvchisi,

Chet tillari fakultetlari Rus tili va adabiyoti kafedralari

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq Davlat universiteti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7325769>

ARTICLE INFO

Received: 03rd November 2022

Accepted: 13th November 2022

Online: 15th November 2022

KEY WORDS

keksalik stereotipi, yoshga bo'lgan munosabat fenomeni, hayotiy va kasbiy tajriba, intellektual salohiyat, keksalarga hurmat, avlodlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir, insonparvarlik.

Aksariyat Evropa mamlakatlarida qariyalar soni asta-sekin o'sib borayotganiga qaramay, ular jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan foydali a'zolari sifatida ko'pincha ko'rib chiqilmaydi. O'zbekistonlik yoshlarning nafaqa va pensiya yoshidagi odamlarga nisbatan yetarli darajada hurmatli munosabati ham bundan mustasno emas edi. Aksariyat keksa odamlarning to'plangan hayoti va kasbiy tajribasi keraksiz deb hisoblanadi, chunki u boshqa ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarda olingan. Natijada, xususan, keksa yoshidagi odamlarga nisbatan kamsitish amaliyotlari qo'llaniladi: ishga qabul qilishdan bosh tortish, etarli darajada asoslanmagan ishdan bo'shatish, noto'g'ri qarash. Buning asosiy sababi, bizningcha, jamiyatda mavjud qarilik stereotipidir.

Sotsiologik lug'atda G.V. Osipova va Nurmatova K.M. [5], "stereotip"

ABSTRACT

Maqolada yoshlarning keksalarga hurmatli munosabatini shakllantirish muammosi aks ettirilgan, inson salohiyatini rivojlantirish, O'zbekiston jamiyatini ma'naviy mustahkamlash uchun avlodlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirning ahamiyatini aniqlashga va insonparvarlik munosabatlarni shakllantirishga harakat qilingan.

tushunchasi standartlashtirilgan, barqaror, hissiy jihatdan boy, qiymatga ega bo'lgan tasvir, ijtimoiy ob'ekt g'oyasi sifatida tavsiflanadi. Keksalik stereotipi turli mexanizmlar bilan shakllanadi va saqlanib qoladi: jamiyatda "qarilik" davrdan orqada qolmoqda, "qarilik quvonch emas" degan fikr va ommaviy axborot vositalarining ta'siri.

Ayniqsa, yoshga qarab shaxsga nisbatan kamsituvchi munosabat sifatida qaraladigan, paydo bo'lgan ageizm fenomenini ajratib ko'rsatish kerak [3]. Qarilikning boshlanishidan qo'rqish pensiya yoshidan uzoq bo'lgan odamlarni ham bog'laydi.

Tadqiqotchilar G.B. Kosharnaya, A.V. Sharipova keksa odamlarning jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayotida ishtirok etish imkoniyatlarini sun'iy ravishda toraytirish ularning hayot sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishini, ularning

to'plangan bilim, ko'nikma, malaka va ko'nikmalardan foydalangan holda o'zini namoyon qilishiga to'sqinlik qilishini ta'kidlaydi, natijada bularning barchasi jamiyat taraqqiyotiga salbiy ta'sir qiladi [4]. Shuni yodda tutishimiz kerakki, inson va jamiyat hayotining barcha sohalarida ko'plab yirik kashfiyotlar keksa yoshdagi odamlar tomonidan yaratilgan, chunki ularning to'plangan hayotiy tajribasi shaxsiy o'zini o'zi anglashiga yordam berdi. Keksalar odamlar ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlashga muhtoj, yosh avlod esa keksalarga hurmatli munosabatni tarbiyalashi kerak degan fikrni shakllantirishga yordam beradi. Keksalar odamlarga bunday munosabatni tarbiyalash "insonda inson" ni tarbiyalashning haqiqiy imkoniyatlaridan biridir [1].

Ishonchimiz komilki, keksalarga hurmat-ehtirom bilan munosabatda bo'lishni tarbiyalash, yoshlarning ular bilan qimmatli muloqotga tayyorligini shakllantirish hozirgi davrda alohida ahamiyatga ega.

Ushbu maqolada ko'rib chiqilgan keksalarga hurmatli munosabatni shakllantirish muammosi ushbu yoshning xususiyatlarini va umuman inson hayotidagi ahamiyatini o'rganadigan ilmiy ishlarga murojaat qilingan.

Gumanitar bilimlarning turli sohalarida vakillari tadqiqotimiz muammosi bilan bog'liq quyidagi masalalarni o'rganadilar: avlodlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirda oila va qabila xotirasining o'rni (Sattarov K.); keksalar bilan ishlash va ijtimoiy-pedagogik tadbirlarni tashkil etish va mazmuni (F.N.Axmedov, M.V.Ermolaeva, N.M.Kamalov); keksalar fuqarolarni prefigurativ madaniyatda tarbiyalash (Botirova S.S., O.A. Suslova); keksalar

odamlarning ijtimoiy o'zini o'zi anglash maydoni (Abdurasulova S.T.); keksalarga qadriyat munosabatini shakllantirish yo'llarini o'rganish (B.B.Normurodov, O.A.Suslova).

Quyidagi raqamlarni keltirishni o'rinli deb bilamiz: 1990-yillarning oxirida O'zbekiston umumiy aholisi tarkibida keksalarning ulushi 12,2 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2017-yilgi aholini ro'yxatga olish ma'lumotlariga ko'ra, mamlakatimizda mehnatga layoqatli yoshdan katta aholining salmog'i 22,2% yetdi. Bu, albatta, zamonaviy jamiyatning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga ta'sir qiladi.

Shu munosabat bilan, O'zbekiston davlatining keksalar yoshdagi odamlarga nisbatan ijtimoiy siyosatida nafaqat katta yoshdagi odamlarning jismoniy hayotini saqlab qolish, balki uning ijtimoiy, mehnat va ta'lim faoliyatini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. O'tgan asrning oxirida gumanitar fanlar chorrahasida ishlagan mashhur sovet, rus ijtimoiy olimi I.S.Kon [3] insonning nafaqat umrini, balki mehnat qobiliyatini ham uzaytirish, keksalar va yoshlarni uyg'unlashtirish zarurligini ta'kidlagandi.

Bu keksalar yoshdagi odamlarning ta'lim maydonini kengaytirish, ularga hurmatli munosabatda bo'lish, shuningdek, ularning ijtimoiy mavqei oshirish uchun maxsus ijtimoiy-pedagogik sharoitlar yaratilsa, ta'minlanishi mumkin. Zamonaviy o'zbek tadqiqotchilari M.A. Abdullayeva va S.B. Choriyev bu borada shunday ta'kidladilar: "Bizga madaniyatning jamoat maydonida keksalarning yangi taqdimoti kerak, boshqa narsalar qatori, hayot davomida ta'lim olish zarurligini ta'kidlaydi" [2].

Bu g'oyani akademik I.S. Kon: "Insonning 70 yoshda ekanligi muhim emas, lekin ular

70 yoshda va nafaqada yoki hali ham ishlayotgan, ular 70 yoshda, turmush qurgan yoki turmush qurmagan. Albatta, 70 yoshda beva bo'lish ehtimoli 45 yoshga qaraganda yuqori, shuning uchun bu erda yosh ham rol o'ynaydi. Ammo bu omil ham nisbiydir. Gap nafaqat maxsus sharoitlarning farqida, balki umumiy ijtimoiy omillarda hamdir. "Keksalik" tushunchasini o'rtacha umr ko'rish kabi demografik ko'rsatkichdan ajratib bo'lmaydi... Keksa odamning mavqei, o'zini o'zi anglashi uning ijtimoiy roli, moddiy ta'minoti, ijtimoiy vazifalariga bog'liq" [3]. Afsuski, hozirgi yosh avlod keksalarning hayotiy donoligi, idroki va oldingi tajribasining qadriga shubha bilan qaraydi. Shuni ta'kidlash kerakki, bizning kunlarda keksalikning tubdan yangi "kashfiyoti" sodir bo'ldi. Inson hayotining bu davri boshqa davrlar bilan teng hisoblana boshladi, u o'z xususiyatlariga ko'ra mustaqil va alohida yosh hisoblanadi. Keksalik inson hayotining hodisasi sifatida uning mavjudligining ikki xil sifat jihati bilan ifodalanadi: biologik va ijtimoiy jihatlar, ya'ni "ijtimoiy qarilik". "Ijtimoiy qarilik"ni kechiktirish yoki oldini olish uchun, bizningcha, avlodlar tarqoqligining "kuchini zaiflashtirish" zarur. Shu bois yoshlarda keksalarga hurmat-ehtirom munosabatini shakllantirish, ularning ijtimoiy vazifalarini amalga oshirish orqali ularning jamiyatdagi ijtimoiy rolini oshirish bo'yicha aniq maqsadli ishlarni amalga oshirish shart [1].

Keksa avlodning eng muhim ijtimoiy funksiyalari quyidagilardan iborat:

- ijtimoiy normalar va qadriyatlarga muvofiq oilaviy va madaniy an'analarni saqlash va etkazish;

- oilaning yosh a'zolari - nevara, chevaralarning boshlang'ich ijtimoiylashuvi va ta'limini amalga oshirish;

- shaxsiy ijtimoiy tajribani uzatish; iqtisodiy va ma'naviy hayotning turli sohalarida ustozlik qilish [5].

Keksalarga hurmatli munosabatni shakllantirish muammosini hal etishda, bizningcha, oila tarbiyasi va maktabda maqsadli tarbiyaviy ishlar ustuvor ahamiyatga ega.

F.N.Axmedov keksa odamni ham hissiy, ham ijtimoiy qo'llab-quvvatlay oladigan oilaning roliga tayanib, shunday ta'kidlaydi: "Oila bilan o'zlashtirish, bolalar va nevaralar, keksalar bilan muloqot ularning va bilimlari ijtimoiy talabga ega qilish orqali yangi davrda o'z o'rnini topishga harakat qiladi. Avlodlarning o'zaro bog'liqligi saqlanib qoladi va mustahkamlanadi. Bu keksa ota-onalarga g'amxo'rlik qilish O'zbek jamiyatidagi asosiy qadriyatlardan biri bo'lib qolayotganiga ta'sir qilmasligi kerak"[1].

Biz "hurmat" va "izzat" tushunchalarini tenglashtiramiz. Hurmatning faollik xususiyatini ta'kidlab o'tamiz: bu e'tibor, har tomonlama yordam berish, g'amxo'rlik, manfaatlarni hisobga olish, muloqotda sezgirlik, xushmuomalalik, noziklikdir.

Keksalarni e'zozlash g'oyasi xalq pedagogikasining asosiy qadriyatlaridan biridir. Hayotning barcha sohalariga kirib, u muntazam ravishda o'zbek xalqining ongiga singib ketgan va xatti-harakatlarning tabiiy motiviga aylangan.

Shunday qilib, o'zbek an'anaviy madaniyatida keksalarga hurmat ko'rsatishning turli shakllari va tizimi mavjud. Yoshlar uchun avlodlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantiruvchi foydali muhit hisoblanadi.

Ishonchimiz komilki, o'zbek jamiyatining barcha a'zolari avlodlararo o'zaro ta'sirni tashkil etish sifatidan foyda olishlari mumkin.

Avlodlar o'rtasidagi o'zaro ta'sirning xilma-xil shakllari, usullari, topilmalari orasida bugungi kun uchun juda samarali va etarli. Xorazm va Surxandaryo keksa yoshdagilari juda faol hayot tarzini olib boradilar: ular hunarmandchilik to'garaklariga a'zo bo'lishadi, badiiy va hunarmandchilik sohasidagi yutuqlari ko'rgazmalarini tashkil qiladilar va hatto o'z qo'l san'atlarini milliy va xalqaro ko'rgazmalarga olib boradilar. Keksalar uy-joy kommunal xo'jaligida o'z uyushmalarini tashkil qiladilar va ijodiy kechalar uyushtiradilar, kontsertlarga boradilar, ekskursiyalarga boradilar, xorda qo'shiq aytadilar, sport bilan shug'ullanadilar, ko'p o'qiydilar, ko'p biladilar, yoshiga qaramay o'zlari ustida ishlaydilar, jonli muloqotni afzal ko'radilar va har doim nimadir topadilar, bularning hammasini ularning

xohishiga ko'ra. Bunday faoliyatning sababi amallar bilan to'ldirilgan o'tgan zamonda yotadi. Xalqimiz tarixiy xotirasida shakllangan keksa avlod qiyofasi haqiqatni to'g'ri aks ettiradi. Keksalar avlod vakillarining faolligi, shubhasiz, ularga hayot uchun sergaklik baxsh etdi. Ular qanday muloqot qilishni bilishadi. Ular quvonchni qanday berishni va olishni bilishadi. Hozirgi yoshlar bunday ishlarga aralashmaydi.

Lekin bu yoshlarda ijtimoiy faollikni rivojlantirish muammosini faqat shunday shakl va faoliyat turlari bilan hal qilish mumkin degani emas. Yangi davr boshqa shakllarni ham taqozo etmoqda, biz yoshlar va keksalar o'rtasida faol va har tomonlama hamkorlikni yo'lga qo'yish, insonparvarlik munosabatlarni shakillantirish, davlat va jamoat tashkilotlari tomonidan ishlab chiqilayotgan dasturlar, jamoat klublarini tashkil etish orqali mumkin, deb hisoblaymiz.

References:

1. Sotsiologik lug'a. — Moskva-Toshkent: NORMA, 2021.
2. Абдуллаева М.А., Чориев С.Б. Формирование у молодежи уважительного отношения к пожилым людям как социологическая проблема // Вестник КРАУНЦ. Гуманитарные науки, 2021.
3. Кон И.С. Социология личности. Изд-5. — М.: МИР, 2017.
4. Kosharnaya G.B., Sharipova A.V. Keksalar odamlarni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari // Ta'limda integratsiya. 2021.
5. Осипова Г.В., Нурматова К.М. Поколение как субъект взаимодействия и объект формирования // Сибирский педагогический журнал. 2020.